

Zimányi Árpád

Nyelvhasználat, nyelvváltozás

(Eger: Líceum Kiadó, 2006. 210 pp.)

Bodnár Ildikó – Illésné Kovács Mária

A Pandora könyvek 4. darabjaként jelent meg 2006-ban Zimányi Árpád tanulmánykötete, amely négy fejezetben összesen húsz nyelvészeti írást tartalmaz. A Pandora könyvek, mint már szó volt róla, az egri Eszterházy Károly Főiskola tanárainak írásait jelenteti meg. Tárgykörüket tekintve a legkülönbözőbb diszciplínákhoz tartozó írások egységes arculatú könyvsorozat darabjaként jelennek meg. Valamennyi kötet borítójának a közepén a sorozat címét adó kép látható: John William Waterhouse 1896-os, Pandora című festménye, a szelencét nyitogató mitológiai hölgyalakkal. A munkák más-más színű fedőlapja viszont az egységességen belül a témák sokszínűségére utal. A sorozat megindulása egyik bizonyítéka a főiskolán oktatók magas szintű felkészültségének, kutatói tevékenységének. Éppen jelen, negyedik darabbal kezdődik a nyelvészeti témájú könyvek sorozata.

A leghosszabb, a könyv felét kitevő *Nyelvhasználat és nyelvi rendszer* című fejezet három írása is – a nyelvhasználat témakörén belül – az idegenszerűségek megjelenésére vonatkozik, s mindegyikük az angol nyelv hatásával foglalkozik. A legelső, *Az idegenszerűségek hatása nyelvi rendszerünkre* címet viselő tanulmány – egy, az idegen elemeknek a magyar nyelvben való feltűnését történelmi távlatokba helyező bevezető gondolatsor után – nagyjából a mai angol nyelvnek napjaink magyar nyelvhasználatára tett hatását elemzi a különböző nyelvi szinteken. Az elemzést a kiejtéssel és a helyesírással kezdve, eljut a szókincs többi rétegéhez, s magához a mondathoz is. Érdekes paradoxona az angol hatásnak, hogy az a magyar nyelvben használatos latin szavak számát emelte meg jelentősen. Mondattani vonatkozású megfigyelés az egyes igéknél jelentkező vonzatváltás, ill. a hátravetett jelző, valamint a vonatkozó mellékmondatok terjedése. A három utolsó említett terület: a tükörszók, a szokások és a névadás. A nyelvész feladatát az utolsó bekezdésben így fogalmazza meg Zimányi Árpád: „Hosszú távú tervekre van szükségünk ahhoz, hogy segítsük a nyelvhasználatot, tisztázzuk a mindennapi érintkezés fölvetődő gondjait” (20).

Az első tanulmányban néhány példával jelen lévő egyik terület külön cikket is kap, *Angol hatásra megújuló latinizmusaink* címmel. A cikkben a szerző azokra a veszélyekre is felhívja a figyelmet, amelyeket az angolban jelentésbővülésen, esetleg alakváltozáson átment latin szó helytelen magyar használata jelent. Helyteleníthetjük a **humanitárius katasztrófa* kifejezést, mivel a latin szó a magyarban ’emberbarát’ jelentésű, vagy a **monitorozás*-t, mivel az *-ing* képző az angol nyelvből származik. Bőven elég lenne a *monitorozás* a ’megfigyelés’, ’ellenőrzés’ kifejezésére. Más az eset akkor, ha az alakjukban módosított, azaz ’elangolosított’ latin szavak jól felismerhető új jelentésben honosodnak meg. Így a *center* már nem *centrum*, hanem ’kereskedelmi egység’ jelentést hordoz stb. A cikket záró gondolattal egyetérthetünk: az angol hatásra megújuló latinizmusok valójában „rejtett anglicizmusok” (65).

A szerző harmadik angol vonatkozású tanulmányáról: *A ritkább szóalkotásmódok újabb jelenségei – Magyar-angol összevető vizsgálat* érdemes megemlíteni, hogy először jelen folyóiratunk első számában jelent meg. A kötet ezt kisebb változtatásokkal közli újra. Olyan, az újabb angol nyelvhasználatban egyre gyakoribb jelenségeket tárgyal, mint a szövegyülés vagy kontamináció (pl.: *camcorder, infomercial*), a rövidülés vagy csonkítás (*e-mail, m-commerce*), a szóértelmesítő népetimológia (angol *vegeburger*, ill. magyar *sajtburger*) és a betűszók (*CV, VIP, RAM* stb.) témaköre.

A fejezet további írásai anyanyelvünk grammatikai rendszeréhez kapcsolódnak, s különféle, főként szintaktikai kérdéseket tárgyalnak. A melléknévi igenevek problematikájának két cikket is szentel a szerző: *A befejezett melléknévi igenév állítmányi szerepének szemantikája és pragmatikája*, ill. *Időviszonyítás a melléknévi igenévvel* címmel. Az előbbi cikkben Zimányi Árpád a címben jelzett jelenség mind gyakoribbá válását tárgyalja, az utóbbiban pedig magyarázatot kapunk arra a jelenségre, hogy miért használnak egyre többen *A középkorban élt emberek igen babonások voltak*-féle mondatokat. Egy folyamatban lévő nyelvi változást ragad meg a szerző: „...A múltban történt tartós cselekvés kiemelésére a folyamatos melléknévi igenévi forma alkalmas, ...nyelvi hagyományaink szerint az egyidejűség az igenév és az eseményidő/referenciaidő között áll fenn. A szemlélet változását mutatja, ha a beszédidőtől indul a viszonyítás, és a múlt idejű állítmány miatt befejezett melléknévi igenév kerül a mondatba a mondaton belüli egyidejűség ellenére” (39).

Hétköznapjainkban egyre gyakrabban tapasztalhatjuk azt a jelenséget is, amelynek eseteit *A tranzitivitás és a vonzatkeret változása* című cikkében olvashatjuk: pl. a *megállapodik, megegyezik valamiben* helyett a sajtónyelvben a *valamiről* vonzat jelenik meg; egyes, korábban csak tárggyal előforduló igék (*túlél, aláír, cáfol* stb.) most önmagukban is állhatnak stb.

Bár érdemes lenne itt is foglalkozni az összetett mondat kötőszavainak problematikájával, a szerző *A mellérendelő értékű alárendelések kötőszóhasználatáról* címmel írott cikke nyomán, továbbá *a helységnevek toldalékolásának problémakörével, avagy nyelvművelésünk számszerűsíthető adatainak* kérdésével, ill. az *SMS-szövegek elemzésével* is, amelyek egy-egy további írásban jelennek meg, ezek részletes elemzését – hely hiányában – itt nem végezzük el. A tizenegy cikket felölelő fejezetnek *A hiperkorrekció tipológiája* című, több kérdéskörrel is foglalkozó írásából azonban szeretnénk kiemelni néhány gondolatot. A szociolingvisztikában gyakran tárgyalt jelenségnek több rokon területe van, így ismerjük még a *hiperurbanizmust, a hiperdialektizmust* és az ún. *kvantitatív hiperkorrekciót*. A hiperkorrekció vagy túlhelyettesítés az idegen és a magyar szavak kiejtéséhez kapcsolódva a hangtan, egyes ragok használata terén a morfológia, a mondatot kapcsoló kötőszavak és az igeneves szerkezetek vonatkozásában a szintaxis terén is megragadható, akárcsak a pleonazmusok (**elsődleges prioritás, *intervenciók beavatkozás* stb.) gyakoriságában, avagy az *ly-os* írás terjedésének hibáiban (**papagály, *bólya, *zsivaly*).

Magáért beszél a három írást felvonultató második fejezet *Módszertan*, a két cikket tartalmazó harmadik fejezet *Helyesírás*, ill. a négy írást magában foglaló negyedik fejezet *Sajtónyelv – médianyelv* címe. A *Módszertan* című fejezet első írása

a *Nyelvi tervezés és nyelvi norma az anyanyelvi nevelésben* napjaink egyik sokat vitatott (elítelt és védett) kérdését, a nyelvművelés helyét és szerepét vizsgálja az anyanyelvi nevelésben. Főiskolai hallgatók körében végzett felmérésre támaszkodva a szerző megállapítja, hogy a fiatalok nem kifogásolják, nem érzik sértőnek a nyelvművelés módszerét. Ezt követően az érvényben lévő (alap-, közép- és felsőfokú) oktatási dokumentumok vonatkozó részeinek bemutatásával bizonyítja Zimányi Árpád, egy ezek az oktatási alapidokumentumok egyértelműen előírják a nyelvművelés, nyelvi norma tanítását és számonkérését. Az anyanyelvi műveltség meghatározó eleme az egyén társadalmi beilleszkedésének, szakmai és általános műveltségének. Ennek kialakítása pedig az oktatás minden szintjén elsődleges feladat. Végül olyan tantárgy-pedagógiai észrevételekkel zárul a tanulmány, amelyek segítséget nyújtanak a nyelvművelés, nyelvhelyesség hatékonyabb, korszerűbb oktatásához. Az anyanyelvi műveltség körébe is tartozó jelenségeket tárgyal a *Nyelvtörténeti elemek az anyanyelvi nevelésben* című írás. Az oktatástörténeti áttekintést követően a nyelvtörténeti elemeknek a leíró nyelvtan oktatásában betöltött szerepéről olvashatunk, amelynek ismertetése során a szerző számtalan, az oktatásban előkerülő szépirodalmi idézetet is felhasznál.

A tanulmány legélvezetesebb és a magyartanárok számára rendkívül jól hasznosítható fejezete a *Történetiség a verselemzésekben* című, amely a magyar irodalom remekeinek a mai fiatalok számára nehézséget okozó, vagy félreérthető sorainak nyelvtörténeti magyarázatát tartalmazza. A fejezet záró tanulmánya a helyesírás-tanítás nem kellő eredményességének okait kutatja *Helyesírás-tanításunk gondjairól* címmel. Az írás első része a helyesírás tanítását nehezítő számtalan tényezőt veszi sorra az óraszámok csökkenésétől a társadalmi hozzáálláson keresztül a helyesírási divatokig. A második rész egy 1998-ban elvégzett felmérés alapján helyzetképet nyújt az érettségizettek helyesírásáról. Mindezek konklúziójaként azt állapítja meg a szerző, hogy „a helyesírási készség fejlesztését továbbra is kiemelt területnek kell tekinteni az általános iskolában, a középiskolában viszont feltétlen előrelépésre van szükség, de még a felsőoktatás sem maradhat tétlen.”

A helyesírás a központi témája a következő fejezetnek is, amelynek első tanulmánya *A szaknyelvi helyesírás-tervezés újabb feladataiból* címmel mutat be néhány fontos részterületet. A szaknyelvek szóalkotásmódjai között is a szóösszetétel a legjelentősebb, s ennek következtében gyakori a helyesírási problémákat felvető többszörös összetétel. A rájuk vonatkozó mozgószabály alkalmazása a nem szaknyelvi használatban is éppúgy gondot jelent, mint ahogyan az említett növényvédelmi törvény előkészítése során tapasztalható volt. A bemutatott példák kellően illusztrálják a szakemberek bizonytalanságát, továbbá azon igényét, hogy szótárak, szójegyzékek segítsék munkájukat. Az itt is érintett nagybetűsítések jelennek meg önálló témaként a következő cikkben *Nagybetűsítések mai írásgyakorlatunkban* címmel. A mára szinte általánossá váló jelenség számos területét (üzletnevek, intézmények alárendelt egységeinek nevei, rendezvények, mozgalmak neve, ünnepek, nevezetes napok, márkanévek, lexikonok, kézikönyvek címe stb.) tárgyalja a szerző sok-sok friss példával szemléltetve a hibás írásmódot.

Tematikájában némileg eltérő, de napjainkban aktuális nyelvhasználati jelenségek bemutatására vállalkozik a harmadik fejezet *Sajtónyelv, médianyelv* címmel. Az első írás bulvárlapok címadását és szóhasználatát vizsgálja összesen 48

cikk alapján. A szerző meglepő eredményre jut az idegen szavak vizsgálatakor: a szövegszókknak mindössze 2%-a idegen. A bulvárlapok tehát igyekeznek kerülni a mérhetetlen idegenszó-használatot, megkönnyítve ezzel olvasóik dolgát. A nyelvhelyesség, helyesírás vizsgálata is pozitív eredménnyel zárult, csupán néhány kisebb hiba fordult elő a vizsgált szövegekben. A cikk szerves folytatása a *Mondatszerkezeti sajátosságok vizsgálata napilapok szövegei alapján* című tanulmány, mely ugyanazon bulvárlapok és egy politikai napilap cikkeit veti össze mondattani szempontok alapján. A 64 cikk részletes elemzése a bulvárlapok és politikai lapok különbözőségét mutatja: a bulvárlapok mondatszerkezete egyszerűbb, cikkei rövidebbek, könnyebben érthetők, mint a politikai lapoké. A két utolsó tanulmány a rádió nyelvhasználatával foglalkozik. A *Műsorcímek a Magyar Rádióban* a Kossuth, a Petőfi és a Bartók Rádió címadási sajátosságait értékeli, rendszerezi. Az utolsó cikk a *Műsorelemzések a Magyar Rádió Nyelvi Bizottságában* címmel betekintést nyújt a nyelvi bizottság munkájának műhelytitkaiba.

Zimányi Árpád tanulmánykötete érdekes és értékes írások gyűjteménye, amely a nyelvi rendszer és a nyelvhasználat különböző területeit helyezi fókuszba, aktuális kérdéseket, problémákat tárgyal a tőle megszokott alapaossággal és széles körű kitekintéssel. Írásait haszonnal és élvezettel forgathatja hallgató és oktató egyaránt.